

अनुसूचित जमाती कल्याण समिती समिती रचना, कार्यपध्दती व कामे

समितीची स्थापना:

भारताच्या संविधानातील अनुच्छेद ३३५ मध्ये "संघराज्य किंवा राज्य यांच्या कारभाराच्या संबंधातीलसेवांमध्ये व पदांवर नियुक्त करताना अनुसूचित जाती व अनुसूचित जनजाती यामधील व्यक्तित्ते हक्क प्रशासनाचीकार्यक्षमता राखण्याची सुसंगत असेल अशा रीतीने विचारात घेतले जातील" आणि अनुच्छेद १६ (१) मध्ये"राज्याच्या अखत्यारीखालील सेवायोजना किंवा कोणत्याही पदावरील नियुक्ती यासंबंधीच्या बाबींमध्ये सर्वनागरिकांस समान संधी असेल" अशी तरतूद आहे. असे असले तरी संविधानाच्या अनुच्छेद १६ (४) मध्ये"कोणत्याही गोष्टीमुळे, राज्याच्या सेवांमध्ये नागरिकांपैकी ज्या कोणत्याही मागासवर्गाला राज्याच्या मते पर्याप्त प्रतिनिधित्व नाही अशा वर्गाकरता नियुक्ती किंवा पदे राखून ठेवण्यासाठी कोणतीही तरतूद करण्यास राज्यालाप्रतिबंध होणार नाही " अशी देखील स्पष्ट तरतूद आहे.संविधानातील वरील तरतुदी आणि अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती यांच्या सर्वांगीण विकासाबाबतशासनाने ज्या सोयी-सवलती उपलब्ध केलेल्या आहेत, त्या प्रत्यक्षात त्यांना मिळतात किंवा नाही याची पाहणीकरण्यासाठी तसेच त्या वर्गाच्या कल्याणाच्या दृष्टीने उपाययोजना सुचविण्यासाठी लोकसभेने व इतर काहीराज्यांच्या विधीमंडळांनी निर्मित केलेल्या संसदीय समितीच्या धर्तीवर महाराष्ट्र विधिमंडळातही अशी समिती स्थापनकरण्याचा प्रश्न विचाराधीन होता. त्यानुसार दिनांक ३० एप्रिल १९७१ रोजी विधानसभेत आणि दिनांक ४ मे १९७१रोजी विधानपरिषदेने संमत केलेल्या प्रस्तावानुसार सुरुवातीला महाराष्ट्र विधान मंडळाच्या अनुसूचित जाती वअनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती व भटक्या जमाती कल्याण समितीची स्थापना महाराष्ट्र राज्यात दिनांक ६ मे१९७१ रोजी करण्यात आली. सुरुवातीच्या या समितीवर विधानसभेतील ११ सदस्य व विधान परिषदेतील ४सदस्य अशा एकूण १५ सदस्यांची निवड करण्यात येत होती. सन १९७९ पर्यंत अनुसूचित जाती, अनसूचित जमाती, विमुक्त जाती व भटक्या जमाती कल्याण समितीअशी एकच संयुक्त समिती अस्तित्वात होती. तथापि अनुसूचित जमातीच्या लोकांच्या विकासासाठी तसेच भटक्याव विमुक्त जमातीच्या लोकांसाठी विधीमंडळाच्या स्वतंत्र समित्या असाव्यात अशी आवश्यकता वाटल्याने अनुसूचितजमातीसाठी "अनुसूचित जमाती कल्याण समिती" दिनांक ११ ऑगस्ट, १९७९ रोजी स्वतंत्ररित्या गठित करण्यात आली आहे.सदर समितीच्या कार्यक्षेत्र अनुसूचित जमाती यांच्यावर होत असलेले अन्याय, अत्याचार व त्यासंबंधी शासनाकडून केली जाणारी उपाययोजना तसेच या समाजाच्या प्रत्येक क्षेत्रातील मागासलेपणा दूर करण्यासाठी करावयाचे प्रयत्न व या जाती जमातीकरिता शासनाकडून राबविल्या जाणाऱ्या कल्याणकारी योजनांचा विचार,विनिमय करुन त्याबाबत शासनास योग्य त्या शिफारशी करणे, त्यांच्या शैक्षणिक विकासाचा प्रश्न, त्यांच्या सर्वांगीण विकासाठी अर्थसंकल्पात करावयाच्या तरतुदी, त्यांचे शासकीय, निमशासकीय, सार्वजनिक उपक्रम, वैधानिक मंडळे, स्थानिक स्वराज्य संस्था, सहकारी क्षेत्रातील उपक्रम, शासकीय अनुदानावर चालणाऱ्या इतर संस्था याबाबत शासनाने ठरवून दिलेल्या टक्केवारी प्रमाणे जागांचे आरक्षण, सरळसेवा भरती, पदोन्नती व अनुशेष या संबंधित्ते त्यांचे प्रश्न इत्यादी बाबींचा प्रामुख्याने समावेश होतो.

समितीची रचना

- (१) महाराष्ट्र विधानसभा नियमांतील नियम २३५ मधील तरतूदीनुसार ही समिती दरवर्षी विधानसभेच्या पहिल्या अधिवेशनाच्या किंवा यथास्थिती, नव्याने रचना करण्यात आलेल्या विधानसभेच्या पहिल्या अधिवेशनाच्या प्रारंभानंतर, शक्य तितक्या लवकर, अनुसूचित जमातीच्या कल्याणासाठी एक समिती स्थापन करण्यात येईल. या समितीमध्ये जास्तीत जास्त पंधरा सदस्यांचा समावेश असेल. अध्यक्ष त्यापैकी विधानसभेच्या सदस्यांमधून जास्तीत जास्त अकरा सदस्य नामनिर्देशित करतील आणि त्याच रीतीने सभापती विधानपरिषदेच्या सदस्यांमधून जास्तीतजास्त चार सदस्य नामनिर्देशित करतील,
- (२) अनुसूचित जमाती कल्याण समितीच्या समिती प्रमुखांची मा. अध्यक्षांकडून नियुक्ती केली जाते.
- (३) या समितीचे सदस्य, नवीन समितीची रचना करण्यात येईपर्यंत पद धारण करतील.

समितीची कामे :

विधानसभा नियमांतील नियम २३६ मधील तरतूदी नुसार अनुसूचित जमातीच्या कल्याणासाठी समितीची कर्तव्ये पुढीलप्रमाणे असतील :-

- (१) संविधानाच्या अनुच्छेद ३३८ (२) अन्वये आयुक्त, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जनजाती यांनी सादर केलेल्या अहवालांवर महाराष्ट्र राज्यातील अनुसूचित जमातींशी जेथवर त्यांचा संबंध येत असले तेथवर, विचार करणे आणि राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या बाबी संबंधात राज्य शासनाने काय उपाययोजना करावी, या विषयीची माहिती दोन्ही सभागृहांना सादर करणे.
- (२) समितीने सुचविलेल्या उपयोजनांबाबत राज्य शासनाने केलेल्या कार्यवाहीविषयी दोन्ही सभागृहांना माहिती देणे.
- (३) अनुच्छेद ३३५ च्या तरतूदी विचारात घेऊन राज्य शासनाने आपल्या नियंत्रणाखालील सेवांमध्ये व पदांवर (सरकारी क्षेत्रातील उपक्रम, सांविधिक आणि निमसरकारी संस्था यांतील नेमणूका धरून) अनुसूचित जमातींना योग्य प्रमाणात प्रतिनिधित्व मिळावे यासाठी केलेल्या उपाययोजनांचे परीक्षण करणे.
- (४) राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या, अनुसूचित जमातीच्या कल्याणासंबंधीच्या, सर्व बाबींवर सर्वसाधारणतः विचारविनिमय करणे आणि दोन्ही सभागृहांना त्याबाबत अहवाल देणे.
- (५) सभागृहाने अथवा अध्यक्षांनी समितीकडे विनिर्देशपूर्वक निर्दिष्ट केलेल्या बाबींचे परीक्षण करणे. वरील बाबी संबंधी समिती सातत्याने कार्य करित असते. तथापि, समितीच्या कार्यक्षेत्रात येणाऱ्या बाबी संदर्भात एखादी विशेष घटना घडली तर त्या घटनेबाबतची सविस्तर चौकशी करून त्याबाबतचा आपला अहवाल विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांना सादर करण्याचे अधिकार वा शक्ती समितीला महाराष्ट्र विधानसभा/विधानपरिषद नियमानुसार प्राप्त झालेले आहेत.

अनुसूचित जमाती कल्याण समितीच्या कामकाजाची कार्यपध्दती -

प्रारंभिक बैठकीच्यावेळी समितीच्या कामकाजासंबंधातील टिप्पणी, समितीने ज्या बाबी वा विषय विचारात घेणे आवश्यक आहे. अशा बाबींची यादी संकलित करुन समितीसमोर ठेवली जाते व समितीने निवड केलेल्या विषयानुसार प्रश्नावली तयार करुन ती आदिवासी विकास विभागामार्फत संबंधितांना पाठविली जाते.समितीच्या प्रश्नावलीतील प्राप्त झालेल्या माहितीच्या आधारे संबंधित ठिकाणी समितीच्या भेटीचा कार्यक्रम आयोजित केला जाता. प्रत्यक्ष भेटीच्यावेळी समितीने तयार केलेल्या प्रश्नांच्या आधारे समिती संबंधितांची साक्ष घेते. साक्षीच्या वेळी संबंधितांनी दिलेल्या माहितीच्या आधारे चर्चेच्या वेळी उपस्थित झालेल्या काही मुद्द्यांबाबत समिती संबंधित मंत्रालयीन विभागाच्या सचिवांची साक्ष घेते. समितीच्या वेळी मिळालेली माहिती तसेच मंत्रालयीन विभागीय सचिवांनी साक्षीच्या वेळी दिलेल्या माहितीच्या आधारे प्रारूप अहवाल तयार केला जातो. प्रारूप अहवाल समितीने संमत केल्यानंतर मा. अध्यक्षांची अनुमती घेऊन सदर अहवाल सभागृहाला सादर केला जातो.समितीने सभागृहाला सादर केलेल्या अहवालातील शिफारशींवर कार्यवाही करण्यासाठी सर्व संबंधित मंत्रालयीन विभागांना अहवाल पाठविला जातो. अहवालातील शिफारशींवर संबंधित मंत्रालयीन विभागाने केलेल्या कार्यवाही संबंधीची माहिती ३ महिन्यांत मागविली जाते. सदरहू कार्यवाहीच्या संदर्भात संबंधित मंत्रालयीन विभागीय सचिवांची समितीसमोर साक्ष घेतली जाते व त्या संदर्भातील अनुपालन अहवाल सभागृहास सादर केला जातो.

अनुसूचित जमाती कल्याण समितीने सभागृहास सादर (अकराव्या विधानसभेत) केलेल्या अहवालातील महत्वाच्या शिफारशी खालील प्रमाणे :

पहिला अहवाल (२००५-२००६) -

१. सेवा भरती, नियम, बिंदुनामावली, अनुशेष भरती इत्यादी.

महाराष्ट्र शासनाने आरक्षणाचे तत्व अंमलात आणण्याविषयी सन १९९२ मध्ये शासन निर्णयाद्वारे सव विभागांना निर्देशित केले होते त्या अनुषंगाने समितीने दिनांक ३० एप्रिल, २००३ व दिनांक १३ जून, २००३ रोजी मुंबई महानगरपालिकेच्या मुख्यालयास भेट देऊन पाहणी केली. महापालिकेतील विविध संवर्गनिहाय १ ते ४ या वर्गाची एकूण पदे १ लाख २५ हजार ८७८ इतकी झाली असून रिक्त पदांची संख्या सन २००३ मध्ये ११ हजारावरून १५ हजारावर पोहचली आहे. महापालिकेत एकूण १२०० संवर्ग आहेत व त्यापैकी अनुसूचित जमातीच्या एकूण ३५९१ अनुशेषापैकी ३ वर्गातील १७५७ वगळून १८३४ चा बॅकलॉग आहे. त्यापैकी अनुसूचित जमातीसाठीच्या ६६७ पदासाठी जाहिरात केलेली आहे. त्यामुळे सेवाभरतीची कार्यवाही पूर्ण करुन त्यांची जातीची प्रमाणपत्रे तपासणीची कामे साधारणपणे तीन महिन्यात पूर्ण करण्याबाबत समितीने सुचना दिल्या आहेत. याबाबत

समिती असा शिफारशी सुचविते की, -

(१)मुंबई महानगरपालिकेतील नियमावलीनुसार विविध संवर्गाप्रमाणे बिंदू नामावल्या ३ महिन्यांत अद्ययावत तयार करुन त्या विशेष मागासवर्ग कक्षाकडून प्रमाणित करुन घेण्यात याव्यात जेणेकरुन १२०० च्या वर असणारी विविध संवर्ग नियमित होण्यास मदत होईल. अनुसूचित जमातीची भरती करताना पात्र उमेदवारांची राज्यातील विविध प्रकल्पाधिकारी कार्यालयाकडे

मागणी पत्र पाठविण्यात यावे. सेवायोजन किंवा समाजकल्याण कार्यालयाकडूनही ही पात्र उमेदवारांची मागणी करावी तसेच राज्यातील सर्व वर्तमानपत्रात आणि जिल्ह्यातील वर्तमानपत्रात सुध्दा जाहिरात देण्यात यावी.

(२) वर्ग १ ते ४ या संवर्गातील अनुसूचित जमातीच्या उमेदवारांच्या अनुशेषाची रिक्त पदे त्वरित भरण्यास यावीत.

२. जात पडताळणी -

मुंबई महानगरपालिकेच्या विविध संवर्गनिहाय अनुसूचित जमातीच्या रिक्त असणाऱ्या पदांसाठी नेमणुका करण्यात आलेल्या विविध उमेदवारांच्या जातीच्या दाखल्याच्या जात पडताळणीबाबत महानगरपालिकेत अनुसूचित जमातीचे कर्मचारी/अधिकारी यांची जातीची प्रमाणपत्रे पडताळणीसाठी विविध पडताळणी समित्यांकडे पाठविण्यात आली असून एकूण १,१२९ प्रकरणांपैकी २६ प्रकरणे निर्णयाप्रत झालेली आहे. यामध्ये ६ प्रकरणे अवैद्य ठरविण्यात आलेली आहेत व ३२ प्रकरणे अनिर्णित असून अजून १,०७१ प्रकरणे समितीकडे प्रलंबित आहेत. जोपर्यंत संबंधित (२) उमेदवार जातीचे प्रमाणपत्र देणार नाही तोपर्यंत त्याला नेमणुक वा प्रमोशनही दिले जाणार नाही व हे सर्व शासनाच्या आदेशानुसार करण्यात यावे. या सर्व बाबींचा विचार करता समितीने अशी शिफारस केली आहे की, नवीन नेमणुका करताना जातीचे प्रमाणपत्र वैद्य असल्याचे प्राप्त झाल्याशिवाय त्या उमेदवाराला नियुक्तीचे पत्र देण्यात येऊ नये जेणेकरून आदिवासी उमेदवारांवर अन्याय होणार नाही. विविध संवर्गातील न पाठविलेली जातीची प्रमाणपत्रेही जात पडताळणी समितीकडे वैद्यतेसाठी तातडीने पाठविण्यात यावीत व या संदर्भात केलेल्या कारवाईची माहिती तीन महिन्यात समितीस देण्यात यावी.

३. संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात असलेल्या आदिवासी पाड्यांना नागरी सुखसोयी पुरविण्याबाबत - (पहिला अहवाल

- २००५-२००६)

बृहन्मुंबई महापालिकेतील आर-मध्य विभागांतर्गत स्थित असलेल्या संजय गांधी उद्यानात आदिवासी पाडे अस्तित्वात आहेत व तेथे सर्व अनुसूचित जमातीचेच लोक राहतात. संजय गांधी उद्यानात असलेल्या आदिवासी पाड्यांना नागरी सुविधा पुरविण्यासाठी धोरणात्मक निर्णय घेणे आवश्यक आहे. सद्या आरोग्य विषयक सोयी महानगरपालिकेतर्फे दिल्या जातात. इतर नागरी सुविधा पुरविण्यासाठी वन विभागासोबत महानगरपालिकेने समन्वय करून शासनाने आदिवासी पाड्यांना नागरी सुविधा पुरविण्यासाठी धोरणात्मक निर्णय घ्यावा अशी समितीने शिफारस केलेली आहे.

चौथा अहवाल (२००५-२००६) -

१. आदिवासी क्षेत्रातील प्रत्येक ग्रामपंचायतीत ग्रामसेवकाची नेमणूक करणे -

ठाणे जिल्ह्यामध्ये एकूण १६८ ग्रामपंचायती असून ५९५ ग्रामसेवक आहेत. त्यामुळे काही ग्रामसेवकाकडे दोन-दोन तीन-तीन ग्रामपंचायतीचे काम सोपविलेले आहेत. त्यामुळे ग्रामसेवकांना काम सांभाळणे कठीण जाते. ग्रामसेवकाकडे विकासांच्या योजनांची अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी असल्यामुळे त्यांच्याकडे किमान एकच ग्रामपंचायत सुपुर्द केली पाहिजे जेणेकरून ग्रामपंचायतीची वसुली नियमितपणे होईल. ठाणे जिल्ह्यात रिक्त

असलेली ३७३ ग्रामसंवकांची पदे निर्माण करावी लागल्यास त्यांच्या पगारावर जास्त खर्च होणार असून सदरहू भार जिल्हापरिषदेस उचलता येणार नाही. परंतु काही अशा ग्रामपंचायती आहेत की, ज्यांचे बजेट १ कोटी रुपयांपेक्षा जास्त आहे. अशा ग्रामपंचायतांनी हा भार उचलायला हरकत नाही असे समितीस आश्वासित केले. या सर्व बाबींचा विचार करून समितीने अशी शिफारस केली आहे की, ज्या आदिवासी क्षेत्रात एकापेक्षा जास्त ग्रामपंचायती एका ग्रामसेवकाकडे सोपविल्या आहेत त्याठिकाणी आदिवासीच्या विकासासाठी करावयाच्या योजना प्रभावीपणे राबविल्या जाणार नाहीत म्हणून केवळ आदिवासी क्षेत्रातील प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये स्वतंत्र ग्रामसेवक नेमण्यात यावेत अथवा ज्या ग्रामपंचायतीचे उत्पन्न १ कोटी रुपयांपेक्षा जास्त आहे अशा ग्रामपंचायतीना अन्य ग्रामपंचायतीचा भार उचलण्याबाबत कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी.

२. आदिवासी क्षेत्रात आरोग्याच्या दृष्टीने राबविण्यात

येणाऱ्या योजना कटाक्षपणे राबविण्याबाबत -

ठाणे जिल्ह्यात आदिवासी क्षेत्रात आरोग्याच्या दृष्टीने जिल्हापरिषदेमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या योजनांमध्ये तसेच प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये वैद्यकीय अधिकारी, पर्यवेक्षिका, कर्मचारी यांची अनुपस्थिती, मुदत संपलेली औषधे, गैरसोयी तसेच अस्वच्छता यासर्व गोष्टी समितीस प्रत्यक्षात भेटीच्यावेळी प्रकर्षाने आढळून आल्या आहेत याबाबत समिती तीव्र संताप व्यक्त करित आहे अशाप्रकारे योजना राबविण्यात आल्या तर आदिवासींचे आरोग्य संपूर्णतः धोक्यात आल्याशिवाय राहणार नाही. वास्तविक पहाता ठाणे जिल्हा हा महाराष्ट्राची राजधानी असलेल्या मुंबईच्या लगतचा जिल्हा असूनही तेथे शासकीय योजना योग्य प्रकारे राबविल्या जात नाहीत यामुळे जिल्ह्याचा विकास झालेला नाही याबाबत समिती सखेद आश्चर्य व्यक्त करते.

तसेच आदिवासी भागामध्ये जिल्हा आरोग्य अधिकारी वर्षाकाठी एकदाही भेट किंवा दौरा आयोजित करत नाहीत वास्तविक पहाता आदिवासी वसाहतीच्या पाड्यांच्या मध्यवर्ती ठिकाणी सभा व मेळावे आयोजित करून जिल्हा आरोग्य अधिकार्यांनी आदिवासींना आरोग्यविषयक मार्गदर्शन करणे आवश्यक आहे. या सर्व बाबींचा साकल्याने विचार करून आदिवासी भागांमध्ये आरोग्य विषयक मार्गदर्शन करण्यासाठी मेळावे आयोजित करून आदिवासी क्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये तात्काळ सुधारणा करण्यात याव्यात. तसेच आदिवासी पिडीतांना औषधोपचार करण्यास अक्षम्यः टाळाटाळ करणाऱ्या अधिकार्यांवर ठोस कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस तीन महिन्यात पाठविण्यात यावी, अशीही समितीने शिफारस केली आहे.

सहावा अनुपालन अहवाल (२००५-२००६) -

१. दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थींच्या निवडीचे निकष बदलण्याबाबत -

समितीच्या दुसऱ्या अहवालात (सन २००५-२००६) यामध्ये समितीने दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थींच्या निवडीचे निकष बदलण्याबाबत अशी शिफारस केली आहे की, दारिद्र्य रेषेखालील अनुसूचित जमातीच्या शेतकऱ्यांना आर्थिक मदत देण्याबाबत शासनाच्या अनेक योजना आहेत. दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थींसाठी ३०,००० रुपयांच्या वार्षिक उत्पन्नाची अट ठेवण्यात आलेली आहे. गेल्या ५-७ वर्षांपासून सदर मर्यादेत वाढ करण्यात आलेली नाही. सद्यःस्थितीत उत्पन्नाचा विचार करून दारिद्र्य रेषेखालील जनतेसाठी असलेल्या ३०,००० रुपयांच्या आर्थिक उत्पन्नाची

अट वाढविण्यात यावी.समितीच्या उपरोक्त शिफारशीबाबत शासनाने दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थीसाठी ५-७ वर्षांपासून उत्पन्नाच्या अटीत बदल केलेला असून उत्पन्नाची अट २०,००० रुपये असून रुपये ३०,००० वार्षिक उत्पन्न वाढविणे गरजेचे आहे. तसेच दिनांक ६ जून, २००६ च्या शासननिर्णयानुसार कृषी संचालक यांनी या योजनेच्या मार्गदर्शक सुचनान्वये सन २००६-२००७ मध्ये योजना राबविणेस मान्यता देण्यात आलेली आहे. त्यानुसार लाभार्थी निवडीचे निकष खालीलप्रमाणे आहे -

१. शेतकऱ्याजवळ स्वतःच्या नावे तीन हेक्टर किंवा त्यापेक्षा कमी जमीन असावी. त्याचे नाव बीपीएल यादीत

समाविष्ट असावे. जमीन धारणेचा दाखला ७/१२, ८-अ मध्ये घेण्यात यावा.

२. जातीचा दाखला - लाभार्थी हा आदिवासी शेतकरी असला पाहिजे त्याचे नाव दारिद्र्य रेषेखालील यादीत असल्यास त्याला ग्रामसेवक/तलाठी/गट विकास अधिकारी यांच्या सहीचे कागदपत्र देण्यात यावे.

३. उत्पन्नाचा दाखला - लाभार्थी शेतकऱ्याचे सर्व मार्गाने मिळणारे आर्थिक उत्पन्न रुपये २०,००० पर्यंत असावे.

४. रुपये ६,००० पेक्षा कमी उत्पन्न असलेल्या शेतकऱ्यांना प्रथम प्राधान्य द्यावे व त्यानंतर पुढील उत्पन्न धारकांना पुढील लाभ देण्यात यावा.

५. लाभार्थी आदिवासी शेतकरी असावा. (अनुसूचित जमातीचा)

वरीलप्रमाणे योजनेच्या अटी पूर्ण करणाऱ्या शेतकऱ्यांचे प्रस्ताव प्राप्त करून जिल्हास्तरीय कमिटी समितीसमोर मंजूरी घेऊन निवड झालेल्या लाभार्थ्यांस दोन वर्षात लाभ दिला जातो (निवड वर्षधरून) ज्या लाभार्थीकडे विहिर आहे. त्यांना रुपये ३०,००० पर्यंत योजनेचा लाभ देता येतो, ज्या लाभार्थीकडे विहिर नाही अशा लाभार्थ्यांस रुपये ६१,००० पर्यंत अनुदानाचा लाभ दिला जातो. केंद्र शासनाच्या सुचनानुसार ग्रामीण भागात राबविल्या जाणाऱ्या दारिद्र्य निर्मुलनाच्या विविध कार्यक्रमांतर्गत दारिद्र्य रेषेखाली नोंद झालेल्या कुटुंबाना शासनातर्फे अर्थसहाय्य देण्यासाठी प्रत्येक कुटुंबांची यादी सन १९९७-९८ मध्ये तयार करण्यात आलेली आहे. नवव्या पंचवार्षिक योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाची गणना करण्यात आलेली असून दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाकरिता वार्षिक उत्पन्नाची मर्यादा रुपये २०,००० पर्यंत आहे. दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाची गणना सन २००२ मध्ये दहाव्या पंचवार्षिक योजनेच्या कुटुंबाकरिता आर्थिक व सामाजिक निर्देशकातील तुलनात्मक न्यूनता स्पष्ट करणाऱ्या गुणांकावर आधारित दर्जा निश्चित केलेला आहे. त्यामुळे वार्षिक उत्पन्नाची अट रुपये ३०,००० पर्यंत वाढविणे याबाबतचा निर्णय शासस्तरावरून होणे अपेक्षित आहे. दारिद्र्य रेषेखालील अनुसूचित जमातीच्या लाभार्थ्यांसाठी वार्षिक उत्पन्नाची अट ३०,००० रुपयेपर्यंत वाढविण्याबाबत समितीचा आग्रह असून याबाबत मर्यादा वाढविण्याबाबतीत राज्य शासन सहमत आहे. परंतु हा प्रश्न केंद्र शासनाच्या अखत्यारित असल्यामुळे केंद्रशासनाने निर्णय घ्यावयाचा आहे. यासंदर्भात राज्य शासनाकडून वेळोवेळी केंद्र शासनाकडे पाठपुरावाही करण्यात आलेला आहे. परंतु याबाबतीत केंद्र शासनाचा निर्णय अद्याप झालेला नाही. दारिद्र्य रेषेखालील लोकांच्या उत्पन्नासाठी केंद्र शासनातर्फे निकष लावण्यात आलेले आहे व ते निकष पूर्ण देशासाठी लागू आहे. सद्यःस्थितीत उत्पन्नाची रक्कम वाढलेली आहे व ज्या आधारावर दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तीची व्याख्या ठरलेली आहे त्यांच्या राहणीमानामध्ये बदल झाला आहे हे ध्यानात घेऊन समितीने वर सुचविल्याप्रमाणे दारिद्र्य रेषेखालील अनुसूचित जमातीच्या लाभार्थ्यांसाठी वार्षिक

उत्पन्नाची मर्यादा ३०,००० रुपये पर्यंत वाढविण्याबाबत राज्य शासनाने केंद्र शासनाकडे उच्च पातळीवर प्रयत्न करावेत अशी समितीने आग्रहाची शिफारस केलेली आहे.

२. आदिवासींच्या घरावरील गवती छप्पर बदलून लोखंडी पत्रे पुरविण्याच्या योजनेसाठी असलेली उत्पन्न मर्यादा व अनुदान वाढविण्याबाबत -

तत्कालीन समितीच्या नाशिक जिल्हापरिषदेच्या भेटीच्या वेळी जिल्हा समाज कल्याण अधिकाऱ्यांनी समितीच्या असे निदर्शनास आणून दिले होते की, दिनांक २९ जानेवारी, १९९२ च्या शासन निर्णयानुसार आदिवासींच्या घरावरील गवती छप्पर बदलून लोखंडी पत्रे पुरविणेच्या योजनेसाठी लाभार्थी उत्पन्न मर्यादा ४ हजार रुपये विहित केली आहे. वास्तविक पाहता सदर उत्पन्न मर्यादा सद्यःस्थितीमध्ये वाढविणे आवश्यक आहे.त्यानुसार सामाजिक न्याय विभागाने अनुसूचित जातींच्या लाभार्थ्यांच्या निवडीसाठी असलेली उपरोक्त उत्पन्न मर्यादा वाढविली आहे. तथापि, आदिवासी विकास विभागाने मात्र सदर उत्पन्न मर्यादा अद्याप वाढविलेली नाही.

आदिवासी विकास विभागाने गेल्या १३ वर्षांच्या कालावधीत या उत्पन्न मर्यादेच्या संदर्भात फेरविचार केलेला नाही.यावरून या प्रकरणी आदिवासी विकास विभागाची किती उदासीन वृत्ती आहे. असा अभिप्राय व्यक्त करून सामाजिक न्याय विभागाने केलेल्या दुरुस्तीप्रमाणे आदिवासी विकास विभागाने देखील या उत्पन्न मर्यादेत त्वरीत वाढ करावी अशी तत्कालीन समितीने आपल्या अहवालात शिफारस केली होती. तसेच सामाजिक न्याय विभागाने सदर योजनेखाली लाभार्थ्यांना रुपये ४,५०० चा लाभ देण्यात येतो.यामध्ये रुपये २,५०० पर्यंतच्या रकमेचे लोखंडीपत्रे आणि उर्वरित रक्कम रोखीने देण्यात येते. रुपये २,५०० मध्ये चार ते पाच पत्रे येतात. आदिवासींची घरे गुरांच्या गोठ्यासहीत असतात. त्यामुळे त्यांच्या घरासाठी ५ पत्रे पुरत नाहीत. त्यामुळे रुपये ४,५०० या रकमेत वाढ करण्याची आवश्यकता तत्कालीन समितीने सचिवाच्या साक्षीच्या बैठकीत प्रतिपादीत केली होती. त्यामुळे ही रक्कम रुपये ९,००० पर्यंत वाढविण्याचा प्रस्ताव शासनास सादर केला असल्याची माहिती जिल्हापरिषदेच्या उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी समितीस दिली होती. आदिवासी जनतेच्या कल्याणाच्या दृष्टीने लाभदायक असलेल्या या योजनेचा लाभ त्यांना मिळावा म्हणून नाशिक जिल्हापरिषदेने सादर केलेल्या उक्त प्रस्तावावर शासनाने त्वरीत अनुकूल निर्णय घ्यावा व त्यांची विनाविलंब अंमलबजावणी करावी अशी तत्कालीन समितीने आपल्या अहवालात शिफारस केली होती.

समितीच्या उपरोक्त शिफारशीवर शासनाने केलेल्या कारवाईबाबत नाशिक जिल्हापरिषदेने मागासवर्गीय लाभार्थींच्या घरावरील गवती छप्परे बदलून लोखंडी पत्रे पुरविणेच्या योजनेकरीता सन १९९२ पासून रक्कम रु.४,००० च्या मर्यादेत लाभ देण्यात येत असून लाभाच्या मर्यादेत वाढ करणे बाबत दि.३१ ऑक्टोबर, २००५ च्या पत्रान्वये संचालक, समाजकल्याण संचालनालय, पुणे यांना प्रस्ताव सादर केलेला आहे. तसेच आयुक्त, आदिवासी विकास व प्रधान सचिव आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२ यांना या कार्यालयाचे दिनांक २८ मार्च २००६ व दिनांक २२ ऑगस्ट, २००६ च्या पत्रान्वये सदर योजनेच्या लाभाच्या मर्यादेत रुपये ९,००० पर्यंत रक्कम वाढविणेबाबतचा प्रस्ताव सादर करणेत आलेला आहे. सदरचा निर्णय शासन स्तरावरून होणे आवश्यक आहे.तसेच याबाबतीत दिनांक ६ ऑक्टोबर, २००६ अन्वये असा निर्णय झाला आहे की, ही योजना समाजकल्याण विभागांतर्गत येत असून सन २००७-२००८ या आर्थिक वर्षापासून अनुसूचित जमातीच्या लोकांच्या घरावर गवती छप्परऐवजी मंगलोरी कौले किंवा लोखंडीपत्रे टाकण्याकरिता अर्थसहाय्य देणे ही योजना बंद करण्यात येईल असे निदर्शनास

आणण्यात आले.सदरहू योजना ही समाजकल्याण विभागाची आहे त्यामुळे समाजकल्याण विभागाने अनुसूचित जमातींच्या लोकांच्या घरावर गवतीत छप्पराऐवजी मंगलोरी कौले किंवा लोखंडीपत्रे टाकण्याकरिता अर्थसहाय्य देण्याची योजना जरी बंद केली तरी आदिवासी विकास विभागाने अशाच प्रकारची पर्यायी योजना सुरु करण्यास काहीही हरकत नाही. समाज कल्याण विभागाने जर ही योजना बंद केली तर आदिवासी समाजावर एक प्रकारचे अन्यायच होईल व ते भविष्यात त्यांच्या निवाऱ्यापासूनच वंचित होतील असे समितीने मत व्यक्त केले. या सर्व बाबींचा विचार विनिमय करुन समिती अशी शिफारस करते की, आदिवासींच्या घरावर गवती छप्पराऐवजी मंगलोरी कौले किंवा लोखंडीपत्रे टाकण्यासाठी अर्थसहाय्य देण्याबाबत समाज कल्याण विभागाची जशी योजना आहे तशीच पर्यायी योजना आदिवासी विकास विभागाने सुरु करावी जेणेकरुन कमीतकमी आदिवासींना त्यांच्या निवाऱ्यांची तरी सोय करता येईल व या प्रकरणी लवकरात लवकर कारवाई करुन केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस तीन महिन्यात देण्यात यावी.

सातवा अहवाल (२००७-०८)

खावटी कर्ज योजनेचा लाभ जास्तीत जास्त आदिवासी लाभार्थ्यांना व्हावा असे अपेक्षित असतानाही या योजनेच्या अंमलबजावणीत काही त्रुटी असल्यामुळे याबाबत परिणामकारक अंमलबजावणी होत नसल्याचे समितीस आढळून आले. याबाबत शासन स्तरावरून विशेष लक्ष देण्याची आवश्यकता असल्याचे समितीचे मत आहे. त्यामुळे समिती यासंदर्भात खालील प्रमाणे शिफारशी करीत आहे.

(१) खावटी कर्जाचे वितरण पावसाळा सुरु होण्यापूर्वी करणे :

आदिवासी शेत मजुरांची ऐन पावसाळ्यात अडचण होऊ नये यासाठी ही योजना राबविण्यात येऊन आदिवासींना खावटीकर्ज वितरण करणे हा या योजनेचा उद्देश आहे प्रत्यक्षात खावटी कर्ज योजनेअंतर्गत खावटी कर्ज दिनांक ३१ मे पूर्वी वितरीत करावयाचे आदेश दिले असले तरी वित्तीय तरतूद पूर्णतः जून महिन्यात प्राप्त होत असल्यामुळे हा निधी जून महिन्यात आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांना दिला जातो व तदनंतर खावटी कर्जाचे वितरण केले जाते.

ही वस्तुस्थिती विचारात घेता गरजू आदिवासी शेतकऱ्यांना वेळीच मदत मिळत नाही हे स्पष्ट होत आहे व परिणामी योजनेचा हेतू साध्य होत नाही. त्यामुळे ही योजना परिणामकारकरित्या राबविण्यासाठी व गरजू आदिवासींना त्याचा वेळीच लाभ व्हावा यासाठी या योजनेअंतर्गत वितरीत करावयाचे खावटी कर्ज पावसाळा सुरु होण्यापूर्वी वितरीत करण्याची कार्यवाही विनाविलंब करण्यात यावी.

(२) खावटी कर्ज मर्यादेत वाढ व सुधारणा करणे व प्रचार करण्याबाबत :

दिनांक २० जुलै, २००४ च्या शासन निर्णयानुसार खावटी कर्ज मर्यादेत वाढ करण्याचा व सुधारणा करण्याचा निर्णय घेण्यात आला असल्याची समितीस माहिती देण्यात आली. तसेच खावटी कर्जावर दिनांक २० एप्रिल, १९९२ च्या शासन निर्णयान्वये व्याज आकारण्यात येते. दोन्ही शासन निर्णय निर्गमित होऊन बराच कालावधी लोटलेला असल्यामुळे व जीवनावश्यक वस्तूंचे दर सतत वाढत असल्यामुळे आदिवासी जनतेला या योजनेचा जास्तीत जास्त लाभ

व्हावा असे समितीचे मत आहे. मात्र यासाठी सबसिडी मिळाली तर योजना राबविण्यास ते जास्त सहाय्यभूत ठरेल असे विभागाचे मत आहे. या योजनेचा उद्देश साध्य व्हावा यासाठी त्याला काळानुसार बदल करण्याची गरज आहे. त्यामुळे सध्याचा शासन निर्णयात बदल करून आदिवासी लाभार्थ्यांना बदलत्या काळानुसारच्या मुल्यांप्रमाणे लाभ देण्यासाठी तातडीने कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच या योजनेचा परिणामकारक प्रचार करून जास्तीत जास्त लाभार्थी मिळविणे आवश्यक असल्याने विविध ठिकाणी कार्यक्रमांचे आयोजन करूनही या योजनेची माहिती आदिवासी लोकांना देणे आवश्यक आहे असे समितीचे मत आहे. त्यामुळे या योजनेचा लाभ जास्तीत जास्त आदिवासी लोकांना देण्यासाठी या योजनेची पुरेशी प्रसिध्दी करण्याकरिता आवश्यक ती कार्यवाही तातडीने करण्यात यावी.

(३) खावटी कर्ज योजनेचे सनियंत्रण करण्याची व्यवस्था करणे :

योजनेच्या सनियंत्रणाचे काम मा.उच्च न्यायालयाच्या निर्देशानुसार जिल्हा समितीकडे सोपविण्यात आले. तथापि, या समितीमार्फत खावटी कर्ज वाटप करीत असताना त्या समितीची मंजूरी घेण्यास अधिक वेळ जात असल्याने वेळेवर खावटी कर्ज वाटप करण्यात अडचणी निर्माण होत असल्याने दिनांक ९ ऑगस्ट, २००५ च्या शासननिर्णयान्वये प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प व आदिवासी विकास महामंडळाने प्रादेशिक व्यवस्थापक यांना खाजगी कर्ज लाभार्थींची निवड करण्याचे अधिकार संयुक्तपणे देण्यात आलेले आहेत. त्यांच्या मंजूरीनुसारच खावटी कर्जाचे लाभार्थींना वाटप केले जाते. मात्र समितीच्या असेही निदर्शनास आले आहे की, जिल्हाधिकार्याच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात आलेली असून त्यात शासकीय व अशासकीय सदस्य असल्याची माहिती समितीस देण्यात आली आहे. त्यामध्ये जिल्हा परिषद अध्यक्ष अथवा सभापती यांचा समावेश नाही असेही समितीस सांगण्यात आले. यावरून मा.न्यायालयाचे आदेश, शासनाने दिलेले आदेश व सध्या कार्यरत असलेली यंत्रणा यात विसंगती असल्याचे दिसून येते. ही विसंगती दूर करून योजनेचे सनियंत्रण सुस्पष्ट असावे व त्यावर शासनस्तरावरूनही कार्यवाही होणे आवश्यक आहे. त्यामुळे या योजनेचे सनियंत्रण राज्यव्यापी व सुस्पष्ट करण्यात यावे व शासकीय समितीत नामवंत अशासकीय सभासदांची नेमणूक करण्यात यावी आणि त्याबाबतचा आढावा शासनस्तरावरूनही घेण्यात यावा.

(४) खावटी कर्ज घेतलेल्या लाभार्थ्यांचा मृत्यू झाल्यास त्याचे कर्ज माफ करणे :

कर्ज घेणारी व्यक्ती दुर्दैवाने मृत्यू पावली तर त्यावेळी त्याच्या मुलांना कर्जाची नोटीस जाते. वास्तविक पहाता त्यांनी कर्ज काढलेलेच नसते. तथापि, त्यांना ते फेडावे लागते. त्यामुळे खावटी कर्ज घेतलेल्या लाभार्थ्यांचा मृत्यू झाल्यास त्यांना कर्जाची रक्कम माफ करण्यात यावी.

(५) खावटी कर्जाची थकीत रक्कम माफ करणे :

दिनांक २० जुलै, २००४ च्या शासन निर्णयानुसार शासनाने थकीत खावटी कर्ज माफीचा निर्णय घेतला. सन २००३-२००४ मध्ये ५९.३९ कोटी कर्ज वाटप झाले त्यापैकी ७.७५ कोटी रुपयांची वसुली झाली. सन २००४-२००५ मध्ये रु.५२.३९ कोटी कर्ज वाटप झाले त्यापैकी ७.०६ कोटी रुपयांची वसुली झाली. सन २००५-२००६ मध्ये ४६.०६ कोटी रुपये ट वाटप झाले. त्यापैकी २.९५ कोटी रुपयांची वसुली झाली आहे. लाभार्थींकडून जे अधिकारी कर्जाची वसुली करतात त्या

लाभार्थ्यांना १५-२० दिवसांनी देखील कर्जाची रक्कम दिल्याच्या पावत्या देत नाहीत यापुढे असे होणार नाहीत याबाबचती दक्षता घेण्याच्या सूचना संबंधितांना देण्यात याव्यात तसेच सदर आकडेवारीवरून असे निदर्शनास येते की, फक्त १०% कर्जाची वसुली झालेली आहे. जवळजवळ १४०.०४ कोटीचे कर्ज शिल्लक आहे. त्यामुळे वर उल्लेखित रु.१४०.०४ कोटीचे खावटी कर्ज माफ करण्याबाबत व तद्नंतरचे कर्ज थकीत रहाणार नाही याची दक्षता घेण्याबाबत कार्यवाही करण्यात यावी.

आढवा अहवाल (२००८-२००९)

१. राज्यातील सहकारी बँकासंदर्भात प्रशासकीय विभाग या नात्याने सहकार विभागाने महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० च्या कलम ७९-अ (१) प्रमाणे सहकारी बँकातील अधिकारी/कर्मचारी यांची भरती,पदोन्नती करताना अनुसूचित जमातीच्या लोकांकरीता जागा राखून ठेवणे व मागील अनुशेष भरून काढणे याबाबत दिनांक २५-८-१९७७, दिनांक २९ मे, १९८१ दिनांक ५ ऑगस्ट, १९९८,दिनांक ३० जून, १९९९ रोजी शासन निर्णय व दिनांक ०८ ऑगस्ट, १९८९ रोजी शासन परिपत्रक निर्गमित करून सर्व संबंधितांना सूचना दिलेल्या आहे. हे आदेश ज्या सहकारी संस्थामध्ये १० पेक्षा जास्त कर्मचारी कार्यरत आहेत. अशा सहकारी संस्थांमध्ये शासनाचे आदेश अधिनियमांतर्गत असल्यामुळे सर्व सहकारी संस्थांवर बंधनकारक आहेत व त्यानुसार कार्यवाही होणे आवश्यक आहे हे स्पष्ट होते. मात्र याबाबत शासन स्तरावरून आदेश निर्गमित केले असले तरी त्यांची प्रत्यक्षात अंमलबजावणी होते किंवा कसे याची सहकार विभागाकडून गांभिर्याने खात्री केली जात नाही असे समितीच्या निदर्शनास आले. गडचिरोली मध्यवर्ती सहकारी बँकेस शासनाच्या अनेक आदेशांची कल्पना असल्याने समितीस अचूक अशी माहिती मिळू शकली नाही. ही बाब गंभीर स्वरूपाची आहे याबाबत शासन स्तरावरून आढावा घेण्याची आवश्यकता असल्याचे समितीचे मत आहे. त्यामुळे सहकार विभागाने निर्गमित केलेल्या व अधिनियमान्वये बंधनकारक असलेल्या आदेशांची गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक मर्यादीत या बँकेसह राज्यातील अन्य सहकारी संस्था असलेल्या बँकेत अधिनियमांची तंतोतंत अंमलबजावणी करतात किंवा कसे याचा राज्यस्तरिय आढावा घेण्यात यावा तसेच शासन व सहकारी संस्था यांच्यात समन्वय साधण्यासाठी एखादी यंत्रणा निर्माण करण्यात यावी व त्या मार्फत आवश्यक ती कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल व कारवाईत कुचराई करणाऱ्या अधिकारी/कर्मचारी यांचेविरुद्ध उचित कारवाई करून त्यांची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

२. सरळ सेवा प्रवेशाने भरती करण्यासाठी गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक येथे भरतीच्या प्रक्रियेच्या वेळी निवड समिती गठीत करण्यात आली असून त्यामध्ये "बँकेचे अध्यक्ष त्या समितीचे अध्यक्ष असतात तसेच इतर पदाधिकारी सदस्य असतात त्याचप्रमाणे एका मागासवर्गीय संचालकाचा समिती सदस्य म्हणून समावेश करण्यात येतो आणि भरती प्रक्रियेच्यावेळी जिल्हा उपनिबंधकांना बोलविण्यात येते व याप्रकारे निवड प्रक्रिया पूर्ण करण्यात येते". याबाबत सामान्य प्रशासन विभागाच्या दिनांक १०/१२/२००८ च्या शासन निर्णयानुसार समिती गठीत करणे आवश्यक आहे. तथापी दिलेल्या माहितीने समितीचे समाधान झालेले नाही. बँकेची कृती शासनाच्या आदेशांशी विसंगत असल्याचे दिसून येत असल्यामुळे सरळ सेवा प्रवेशाने भरती करण्यासाठी स्थापन करावयाच्या समितीच्या रचनेचे स्वरूप कसे असणे आवश्यक

आहे व त्यानुसार बँकेने कार्यवाही केली नसल्यास त्याबाबत शासन स्तरावरून कोणती कारवाई करण्यात येईल याबाबतची सविस्तर माहिती समितीस अपेक्षित आहे. परंतू प्रत्यक्षात सदर बँकेत या प्रकरणी शासन निर्णयाशी विसंगत अशी कृती झालेली आहे. सहकार विभागाकडून निर्गमित करण्यात आलेले आदेश बँकेवर बंधनकारक आहेत अशी एकीकडे माहिती सहकार विभागाकडून देण्यात येते तर शासनाच्या आदेशांशी विसंगत कृती करून बँकेचे अध्यक्ष व पदाधिकारी /संचालक यांची निवड समिती गठित करण्यात येते व ही बेकायदेशीर कृती असताना याबाबत सहकार विभागाकडून कोणतेही भाष्य करण्यात येत नाही या बाबी अतिशय आक्षेपार्ह असून समितीच्या सूचनांकडे गांभिर्याने न पाहण्याचे निदर्शनास आले आहे. तसेच बँकेचे अध्यक्ष पदाधिकारी/संचालक यांची नोकर भरतीसंदर्भात निवड समिती गठीत करण्याची झालेली कृती अयोग्य होती व त्याबाबत कारवाई करण्याचे स्पष्ट निदेश देणे आवश्यक असताना सहकार विभागाने कारवाई केलेली नाही. याबाबत समिती तीव्र नापसंती व्यक्त करीत आहे शासन निर्णयानुसार व कायदानुसार या एकंदर प्रकरणी फेर तपासणी करून बँकेमार्फत अभिप्रेत असलेली कारवाई करून सविस्तर माहिती तीन महिन्यांच्या कालावधीत समितीस कळविण्यात यावी अशी समितीने शिफारस केलेली आहे.

३. गडचिरोली जिल्हा आदिवासींची जास्त लोकसंख्या असलेला जिल्हा असून त्या जिल्ह्यात ऑगस्ट, २००२ पासून नोकर भरती करताना २४% आरक्षण लागू करण्यात आलेले आहे गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेमध्ये १५% आरक्षणानुसार भरती केलेली आहे. त्यामुळे बँकेच्या निर्मितीपासून आजतागायत केलेल्या भरती व पदोन्नतीमधील संवर्गनिहाय किती जागा अनुसूचित जमातीच्या अधिकारी/ कर्मचाऱ्यांसाठी आरक्षित ठेवणे आवश्यक होते व त्यापैकी प्रत्यक्षात किती जागा भरण्यात आल्या आहेत ? गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेने चुकीच्या टक्केवारीनुसार आरक्षित पदे ठरविलेली असल्यामुळे अनुसूचित जमातीसाठी सरळसेवा पदोन्नती मधील पदे विहित प्रमाणात भरण्याबाबत शासन स्तरावरून कोणती कार्यवाही करण्यात आली अशी माहिती समितीस अपेक्षित असताना गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेत २४ टक्क्यांपेवजी १५ टक्क्यांप्रमाणे नोकर भरतीचा विचार झाल्याचे विभागाने मान्य केलेले आहे. त्यानुसार अनुसूचित जमातीच्या अधिकारी/कर्मचारी यांचा अनुशेष वाढत असल्याचे ही स्पष्ट झालेले आहे. मात्र सामान्य प्रशासन विभागाच्या दिनांक १३ ऑगस्ट, २००२ च्या सुधारित शासन निर्णयानुसार अनुसूचित जमातीकरीता ठेवण्यात आलेल्या २४% वाढीव आरक्षणानुसार गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेमधील अनुसूचित जमातीसाठीची सरळसेवा व पदोन्नतीतील पदे विहित प्रमाणात भरण्याबाबत संबंधित क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांकडून बँकेस निदेश देण्यात येतील अशी विभागाने माहिती दिली परंतू या माहितीने समितीचे समाधान झालेले नाही. सहकार विभागाने दिलेल्या माहितीनुसार महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० च्या कलम ७९ (अ) (१) प्रमाणे शासनाने सर्व सहकारी संस्थांना आदेश दिलेले असताना हे आदेश संस्थांवर बंधनकारक आहेत. तथापि, अशा संस्थांविरुद्ध कायद्यात अभिप्रेत असलेली कारवाई करण्यात आली नाही. त्यामुळे गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेबाबत या प्रकरणी निश्चित अशी कारवाई करून तसेच अन्य जिल्ह्यातील बँकांमध्ये वाढीव आरक्षणानुसार कार्यवाही होते किंवा कसे याबाबतची माहिती घेऊन शासनाच्या आदेशानुसार कार्यवाही होत नसल्यास त्या संस्थांविरुद्ध कारवाई करून त्याबाबतची माहिती समितीस तीन महिन्यांच्या कालावधीत कळविण्यात यावी अशी समितीने शिफारस केलेली आहे.

४. अनुसूचित जमातीच्या शेतकऱ्यांसाठी सहकारी बँकामार्फत पीक विमा योजना लागू करण्यात आली असून गडचिरोली जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेने ५५२ शेतकऱ्यांचे पीक विम्याचे प्रस्ताव विहित मुदतीत न पाठविल्यामुळे या ५५२ शेतकऱ्यांपैकी सुमारे ९५ अनुसूचित जमातीतील शेतकऱ्यांचे नुकसान झालेले आहे. मात्र याप्रकरणी जबाबदार असणाऱ्यांविरुद्ध जबाबदारी निश्चित करून कारवाई करण्याची आवश्यकता असतानाही तशी कारवाई झालेली दिसत नाही. त्यामुळे याप्रकरणी जबाबदारी निश्चित करून संबंधितांविरुद्ध कारवाई करण्यात यावी व त्याबाबतची माहिती समितीस तीन महिन्यांच्या कालावधीत कळविण्यात यावी अशी समितीने शिफारस केलेली आहे.

नववा अहवाल (२००८-२००९)

चंद्रपूर जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेत रिक्त पदे भरताना वय, अर्हता, अनुभव, लेखी परिक्षा, मुलाखती इत्यादी बाबत अनुसूचित जमातीच्या उमेदवारांना शासनाच्या आदेशानुसार सवलती देणे आवश्यक आहे परंतु याबाबत चंद्रपूर जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेकडून कोणतीही कार्यवाही होत नाही, याबाबत शासन स्तरावरून कारवाई करण्यात यावी तसेच गुणवत्तेच्या निकषावर निवडून आलेल्या आदिवासी उमेदवारांचा समावेश आरक्षित जागांमध्ये केला जातो की सर्वसाधारण जागांमध्ये केला जातो, याबाबत कार्यवाही करण्यात यावी अशी समितीने सूचना केली असता चंद्रपूर जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेत सन २००२ पासून नोकर भरती झालेली नाही तसेच गुणवत्तेत निवडून आलेल्या उमेदवारांची गणना आरक्षित पदात न करता खुला प्रवर्गात करावी असे शासन आदेश असल्याने या प्रकरणी शासनाच्या आदेशांचे तंतोतंत पालन करण्यासाठी सर्व संबंधितांना सूचना देण्यात याव्यात व त्याबाबतची माहिती समितीस तीन महिन्यांच्या कालावधीत कळविण्यात यावी अशी समितीने शिफारस केलेली आहे.

समितीने भेटी दिलेल्या आदिवासी आश्रमशाळांमध्ये आढळून आलेल्या त्रुटी :

समितीने गडचिरोली, चंद्रपूर व इतर जिल्ह्यातील आश्रमशाळांना भेटी दिल्या असता तेथील इमारतींची अवस्था अतिशय दयनीय असल्याचे व त्याठिकाणी तातडीने दुरुस्ती करण्याची नितांत गरज असल्याचे निदर्शनास आले, आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांना पुरविण्यात येणारा पोषण आहार निकृष्ट व अपूरा असल्याचे व काही ठिकाणी पुरविलेले साहित्य निकृष्ट व अपुरे असून आश्रमशाळांमध्ये सोयी सुविधांचा अभाव असल्याचे समितीच्या निदर्शनास आले, त्यामुळे आदिवासी विकास विभागाने जिल्ह्यांतील सर्व आश्रमशाळांतील व्यवस्थेचा व इमारतीच्या देखभाल दुरुस्तीचा आढावा घेऊन आवश्यक त्या सुधारणा तातडीने कराव्यात तसेच आश्रमशाळांतील विद्यार्थ्यांना पुरविण्यात येणारा पोषण आहार उत्कृष्ट दर्जाचा असणे व आश्रमशाळांना आवश्यक त्या सोयी सुविधा पुरविण्याबाबत कार्यवाही करण्यात यावी व केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस तीन महिन्यांच्या कालावधीत कळविण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

अनुसूचित जमाती कल्याण समितीच्या नियमान्वये करावयाची

कार्यवाही व समितीचे अंतर्गत नियम

दिनांक ३० एप्रिल, १९७१ रोजी विधानसभेने व दिनांक ४ मे १९७१ रोजी विधानपरिषदेने संमत केलेल्या प्रस्तावानुसार अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती कल्याण समिती प्रथम गठित करण्यात आली. दिनांक ६ मे १९७१ रोजी प्रमाणशीर प्रतिनिधीत्वाच्या निवडणुकीच्या पध्दतीनुसार एकल संक्रमणीय मतदानाने झालेल्या निवडणुकीत विधानसभेतील ११ सदस्य व विधानपरिषदेतील ४ सदस्य या समितीवर निवडून आले होते, त्यानंतर ११ ऑगस्ट १९७९ रोजी उक्त समितीचे विभाजन होऊन अनुसूचित जमातीच्या लोकांच्या कल्याणा संदर्भात तपासणी करण्यासाठी स्वतंत्रपणे अनुसूचित जमाती कल्याण समिती ही दुसरी समिती दिनांक ११ ऑगस्ट १९७९ रोजी गठित करण्यात आली. अनुसूचित जाती कल्याण समिती ही स्वतंत्रपणे पहिल्यांदा दिनांक ८ मे १९८१ रोजी गठित करण्यात आली आहे. त्यानंतर दिनांक २३ जुलै १९८१ रोजी विमुक्त जाती व भटक्या जमातीच्या लोकांच्या कल्याणासाठी विमुक्त जाती व भटक्या जमाती कल्याण समिती अशी तिसरी समिती गठीत करण्यात आली. अशाप्रकारे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व विमुक्त जाती व भटक्या जमाती कल्याण समितीच्या वेगवेगळ्या ३ समित्या आता गठित करण्यात आल्या आहेत. महाराष्ट्र विधानसभा नियमावलीतील **नियम क्रमांक २३५ व २३६** मध्ये अनुसूचित जमाती कल्याण समितीची रचना व कामे यासंबंधी खालीलप्रमाणे तरतूद करण्यात आली आहे :-

२३५ (१) दरवर्षी विधानसभेच्या पहिल्या अधिवेशनाच्या किंवा यथास्थिती नव्याने रचना केलेल्या विधानसभेच्या पहिल्या अधिवेशनाच्या प्रारंभानंतर शक्य तितक्या लवकर अनुसूचित जमातीच्या कल्याणासाठी समिती स्थापन करण्यात येईल. या समितीमध्ये जास्तीत जास्त १५ सदस्यांचा समावेश असेल. त्यापैकी विधानसभेच्या सदस्यांमधून अध्यक्ष जास्तीत जास्त ११ सदस्य नामनिर्देशित करतील आणि त्याच रीतीने सभापती विधानपरिषदेच्या सदस्यांमधून

जास्तीत जास्त ४ सदस्य नामनिर्देशित करतील, अशा प्रकारे एकूण १५ सदस्यांची ही समिती असेल.

(२) या समितीचे सदस्य नवीन समितीची रचना करण्यात येईपर्यंत पद धारण करतील. म.वि.स. नियमातील **नियम क्र.२३६** नुसार अनुसूचित जमाती कल्याण समितीची कामे खालीलप्रमाणे आहेत :-

(एक) संविधानाच्या अनुच्छेद ३३८अ (७) अन्वये * आयुक्त, अनुसूचित जनजाती यांनी सादर केलेल्या अहवालावर जेथवर महाराष्ट्र राज्यातील अनुसूचित जमातीशी त्यांचा संबंध येत असेल तेथवर, विचार करणे आणि राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या बाबीसंबंधात राज्य शासनाने काय उपाययोजना करावी, याविषयीची माहिती दोन्ही सभागृहांस सादर करणे ;

(दोन) समितीने सुचविलेल्या उपाययोजनांबाबत राज्य शासनाने केलेल्या कार्यवाहीविषयी दोन्ही सभागृहांना माहिती देणे ;

(तीन) अनुच्छेद ३३५ मधील तरतुदी विचारात घेऊन राज्य शासनाने आपल्या नियंत्रणाखालील सेवांमध्ये व पदांवर (यात सार्वजनिक क्षेत्र उपक्रमांतील, सांविधिक व निमसरकारी नियुक्त्यांचाही समावेश आहे) अनुसूचित जमातीच्या उमेदवारांना योग्य प्रमाणात प्रतिनिधीत्व मिळावे यासाठी केलेल्या उपाययोजनांचे परीक्षण करणे ;

(चार) राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या अनुसूचित जमातीच्या कल्याणासंबंधातील सर्व बाबींचा सर्वसाधारणतः विचार करणे व दोन्ही सभागृहांना त्याबाबतचा अहवाल देणे ;

(पाच) सभागृहाने अथवा अध्यक्षानी समितीकडे विनिर्देशपूर्वक निर्दिष्ट केलेल्या बाबींचे परीक्षण करणे.

अनुसूचित जमाती कल्याण समिती

कार्यपध्दतीचे नियम

(अंतर्गत कामकाज)

(दिनांक ३० सप्टेंबर, १९९४ रोजी झालेल्या समितीच्या बैठकीत समितीने संविहित केल्याप्रमाणे आणि महाराष्ट्र विधानसभा नियमांतील नियम १८९ अन्वये मा.अध्यक्षांनी मान्यता दिल्याप्रमाणे.)

महाराष्ट्र विधानसभा नियमावलीत नियम २३५ व २३६ मधील तरतुदी अनुसूचित जमाती कल्याण समितीच्या घटनेसंबंधी व तिच्या कामकाजाच्या व्याप्तीसंबंधी असून त्या तरतुदींना खालील नियम पूरक आहेत :-

१. **संक्षिप्त नांव आणि प्रारंभ.-** (अ) या नियमांना अनुसूचित जमाती कल्याण समितीच्या अंतर्गत कामकाजासंबंधीचे नियम असे म्हणावे.

(ब) ते ताबडतोब अंमलात येतील.

२. **समितीच्या बैठकी.-** समिती प्रमुख ठरवतील त्या दिवशी समितीच्या बैठकी होतील ;

परंतु असे की, समिती प्रमुखांनी अन्यथा निदेश दिल्याखेरीज, रविवारी आणि इतर सार्वजनिक सुट्ट्यांच्या दिवशी बैठकी होणार नाहीत. आणखी असे की, समिती प्रमुख सहज उपलब्ध नसल्यास, बैठकीची तारीख व वेळ सचिवांना निश्चित करता येईल.

३. **बैठकीची सूचना.-** समितीच्या बैठकीची तारीख व वेळ समिती प्रमुखांनी निश्चित केल्यानंतर त्याबाबतची सूचना समिती सदस्यांकडे प्रसूत करण्यात येईल.

४. **समितीला सादर करावयाचे साहित्य.-** समितीच्या सदस्यांच्या उपयोगासाठी आवश्यक असलेल्या साहित्याचे पंचेचाळीस संच १५ दिवसांच्या आत सादर करण्याची लेखी विनंती विधानमंडळ सचिवालयाकडून शासनाला/विभागाला करण्यात येईल.

५. **सदस्यांना साहित्य प्रस्तुत करणे.-** हे साहित्य विधानमंडळ सचिवालयाकडे आल्यानंतर शक्य तितक्य लवकर ते सदस्यांकडे प्रसूत करण्यात येईल.

६. **समितीकडे पाठविलेली कागदपत्रे गोपनीय समजणे.-** समितीकडे पाठविलेली कागदपत्रे गोपनीय समजण्यात येतील व त्यातील मजकूर दुसऱ्या कोणासही कळविण्यात येणार नाही

किंवा कोणत्याही विषयावरील अहवाल सभागृहाला सादर करण्याच्या पूर्वी अशा माहितीचा उल्लेख समितीच्या बाहेर कोणत्याही वेळी करण्यात येणार नाही. त्यानंतर सभागृहासमोर ठेवलेल्या कागदपत्रांत किंवा अभिलेखांत असलेल्या माहितीचाच फक्त उल्लेख करता येईल.

७. तपासणीसाठी विषयाची निवड करणे.- समितीला योग्य वाटतील अशा व तिच्याकडे सोपविलेल्या कामकाजाच्या व्याप्तीखाली येतील, अशा विषयांची तपासणी करण्यासाठी समिती त्यांची वेळोवेळी निवड करील (जोडपत्र पहा.) विषयांच्या तपासणीसाठी कामकाजाचा कार्यक्रम समिती वेळोवेळी निश्चित करील.

८. अभ्यास गटाची नियुक्ती.- निरनिराळ्या विषयांचा तपशीलवार अभ्यास व तपासणी करण्यासाठी समिती एक किंवा अधिक अभ्यास गट आणि/किंवा उप समित्या वेळोवेळी नियुक्त करील.

अभ्यास गटाची आणि/किंवा उप समित्यांची कामे, इतर गोष्टींबरोबर खालीलप्रमाणे राहतील :-

(एक) शासनाच्या विभागाकडून मिळालेल्या, किंवा विभागाने पुरविलेल्या साहित्याचा सखोल अभ्यास करणे.

(दोन) समितीप्रमुखांनी मान्यता दिल्यानंतर शासनाच्या विभागाला पाठवावयाची प्रश्नावली तयार करणे.

(तीन) शासनाकडून आलेल्या उत्तरांची तपासणी करणे व ती विचारात घेणे.

(चार) समितीने किंवा समितीप्रमुखांनी पाठविलेल्या कोणत्याही प्रकरणाचा अभ्यास करणे व त्यावर अहवाल सादर करणे.

(पाच) अभ्यास दौरे काढणे व त्यावरील अभ्यास टिप्पणी तयार करणे.

(सहा) ज्यांच्या आधारावर अहवालाचे मसुदे तयार करता येतील असे ठळक मुद्दे दर्शविणे.

(सात) अहवालाचे मसुदे संपूर्ण समितीला प्रसृत करण्यापूर्वी त्यावर चर्चा करणे.

९. सदस्यांनी विचारावयाचे प्रश्न.- कागदपत्रे वाचल्यानंतर सदस्यांना ज्या प्रश्नाविषयी किंवा मुद्द्याविषयी अधिक माहिती पाहिजे असेल ते प्रश्न किंवा मुद्दे ते तयार करतील.

समिती प्रमुखांनी निश्चित व विनिर्दिष्ट करावयाच्या तारखेपर्यंत हे प्रश्न किंवा मुद्दे सदस्यांकडून विधानमंडळ सचिवालयाकडे पाठविण्यात येतील.

१०. प्रश्नावली.- (१) तपासणीअधीन विषयासंबंधीच्या इतर सुसंगत मुद्द्यांस प्रश्न व सदस्यांनी सुचविलेले मुद्दे, प्रश्नावलीच्या स्वरूपात एकत्रित करण्यात येतील. आवश्यक तेथे, स्पष्टीकरणात्मक टिप्पणसह ही प्रश्नावली समितीच्या सर्व सदस्यांना प्रसृत करण्यात येईल.

(२) अभ्यास गट किंवा उप समिती किंवा समिती या प्रश्नावलीचा आणि सदस्यांकडून आलेल्या सूचनांचा विचार करील. समितीप्रमुखांनी त्यास मान्यता दिल्यानंतर ते शासनाकडे/विभागाकडे पाठविण्यात येतील. त्यानंतर समिती शासन/विभाग प्रमुखांनी निर्दिष्ट करावयाच्या तारखेपर्यंत त्या प्रश्नावलीच्या उत्तरांचे वीस संच विधानमंडळ सचिवालयकडे सादर करील.

(३) समितीप्रमुखांनी मान्य केलेल्या प्रश्नावलीच्या प्रती समितीच्या सदस्यांकडे प्रसृत करण्यात येतील.

(४) शासनाकडून/विभागांकडून आलेली प्रश्नावलीची उत्तरे, ह्या नियमांतील नियम ५ मध्ये विहित केलेल्या पध्दतीनुसार सदस्यांकडे प्रसृत करण्यात येतील.

(५) एखाद्या मुद्द्यांवर अधिक स्पष्टीकरण आवश्यक असल्यास किंवा जादा माहिती मिळावी असे वाटल्यास ह्या नियमातील पोट-नियम (२) मध्ये विहित केलेल्या पध्दतीनुसार ती मागविता येईल.

११. तोंडी तपासणीसाठी मुद्दे.- (१) विधानमंडळ सचिवालय साक्षीदारांच्या तोंडी तपासणीबाबमच्या मुद्द्यांची आणि/किंवा प्रश्नांची एक यादी तयार करील आणि समिती प्रमुखांच्या मान्यतेसाठी सदस्यांकडून त्याबाबतीत आलेल्या कोणत्याही सूचना त्यात समाविष्ट करील.

(२) मुद्द्यांच्या किंवा प्रश्नांच्या याद्यांच्या अग्रिम प्रती समितीच्या सदस्यांकडे प्रसृत करण्यात येतील.

१२. तोंडी साक्षी घेण्याची कार्यपध्दती.-(१) प्रथम समितीप्रमुख साक्षीदाराला एखादा प्रश्न विचारतील आणि त्यानंतर त्याला प्रश्न विचारण्यासाठी इतर सदस्यांना एकानंतर दुसरा अशा रीतीने प्रश्न विचारता येतील. एखाद्या सदस्यांची प्रश्न विचारण्यासाठी इच्छा असल्यास, समिती प्रमुखांच्या परवानगीने ते प्रश्न विचारू शकतील. कोणताही मुद्दा ताबडतोब स्पष्ट करून सांगण्यासारखी साक्षीदाराची परिस्थिती नसल्यास, त्यानंतर शक्य तितक्या लवकर विधानमंडळ सचिवालयकडे लेखी उत्तर सादर करण्याची परवानगी समितीप्रमुखांकडून त्याला मिळू शकेल.

(२) कार्यवाहीचे संबंधित भाग, दुरुस्तीसाठी समितीसमोर साक्ष देणाऱ्या साक्षीदारांकडे पाठविण्यात येतील व ते मिळाल्यानंतर त्यांना ४८ तासांच्या आत परत करावे लागतील. कार्यवाहीच्या दुरुस्त केलेल्या प्रती परत मिळाल्या नाहीत तर प्रतिवेदकांची प्रत विश्वसनीय म्हणून समजण्यात येईल. साक्षीदारांकडे पाठविण्यात आलेले कार्यवाहीचे भाग त्यांच्याकडून न चुकता परत मिळविले पाहिजेत.

१३. अधिक माहिती आवश्यक असलेले मुद्दे.- समितीला ज्या मुद्द्यांबाबत अधिक माहिती आवश्यक असेल असे मुद्दे विधानमंडळ सचिवालय लिहून घेईल आणि समिती प्रमुखांच्या निदेशानुसार याबाबतीत आवश्यक ती कारवाई करील.

१४. साक्षीदारांना परत बोलविणे.- समितीच्या विचाराधीन असलेल्या कोणत्याही मुद्द्यांवर अधिक पुरावा सादर करण्याकरिता समिती कोणत्याही साक्षीदाराला परत बोलवू शकेल.

१५. अभ्यास गटाकडून टिप्पणी आणि साहित्य यांचा समितीस पुरवठा.- अभ्यास गट उप समिती आपल्या दौऱ्यातील टिप्पणी अभ्यासाचे अहवाल आणि इतर अहवाल किंवा कागदपत्रे समितीस उपलब्ध करून देईल.

१६. कागदपत्र सादर करणे.- (१) महाराष्ट्र विधानसभा नियमात तरतूद केल्याप्रमाणे समिती एखाद्या विषयाच्या तपासणीसंबंधात आवश्यक असलेल्या व्यक्तींना बोलावील. आणि त्यासंबंधी कागदपत्रे व अभिलेख मागविले. समितीला आवश्यक असलेले गुप्त कागदपत्र त्यांचा गौप्यस्फोट, राज्याच्या सुरक्षिततेच्या किंवा हिताच्या दृष्टीने हानीकारक असल्याच्या कारणावरून उपलब्ध करणे शक्य नाही अशा आशयाचे प्रमाणपत्र संबंधित मंत्र्यांनी दिले नसल्यास, शासनाला / विभागाला ते गुप्त रीतीने प्रथमतः समिती प्रमुखांना उपलब्ध करून देता येतील.

(२) समितीच्या सदस्यांना कोणताही गुप्त दस्तऐवज उपलब्ध करून देण्यापूर्वी समिती प्रमुख शासनाच्या / विभागाच्या इच्छेचा योग्य तो विचार करतील. शासन / विभाग आणि समिती प्रमुख यातील कोणताही मतभेद चर्चा करून मिटविण्यात येईल व कोणताही समाधानकारक समेट न झाल्यास, ते प्रकरण त्यानंतर अध्यक्षसमोर त्यांच्या निर्णयासाठी ठेवण्यात येईल.

१७. शब्दशः कार्यवृत्त :- (१) शब्दशः कार्यवृत्त हे फक्त समितीच्या उपयोगासाठी राहिल आणि सभागृहासमोर ठेवण्यात आलेली अशा प्रकारची कागदपत्रेच केवळ जनतेसाठी खुली राहतील.

(२) संबंध पुरावा किंवा त्याचा कोणताही भाग मुद्रीत करण्याचे समिती ठरवतील तेव्हा तो वेगळ्या खंडाच्या स्वरूपात मुद्रीत करण्यात येईल आणि समिती हाताळित असलेल्या विषयावरील अहवालाचा तो एक भाग होईल.

१८. बैठकीचे कार्यवृत्त.- समितीप्रमुखांच्या मान्यतेसाठी विधानमंडळ सचिवालय समितीच्या / बैठकीच्या कार्यवृत्ताचे मसुदे तयार करील.

१९. मसुदा अहवाल तयार करणे.- (१) एखाद्या विषयाची तपासणी पूर्ण झाल्यानंतर संबंधित अभ्यास गट / उप समिती आपले निष्कर्ष व शिफारशी तयार करील व यासाठी एक बैठक बोलविण्यात येईल.

(२) अभ्यास गटाच्या / उप समितीच्या निष्कर्षांच्या आणि शिफारशींच्या आधारावर अहवालाचा मसुदा तयार करण्यात येईल आणि अभ्यास गटाच्या / उप समितीच्या सदस्यांनी तो विचारात घ्यावा म्हणून प्रसृत करण्यात येईल.

(३) वरील पोट - नियम (२) अन्वये तयार करण्यात आलेल्या अहवालाच्या मसुद्याला समितीप्रमुखांनी मान्यता दिल्यानंतर तो समितीच्या सदस्यांकडे प्रसृत करण्यात येईल आणि नंतर समितीच्या बैठकीच्या वेळी विचारात घेण्यात येईल. बैठकीला उपस्थित असलेल्या बहुसंख्य सदस्यांच्या निर्णयांचा समितीच्या अहवालात अंतर्भाव राहिल.

(४) समितीच्या अहवालात भिन्न मतपत्रिका राहणार नाही.

(२०) अहवालाचे वाटप.- सभागृहाला अहवाल सादर केल्यानंतर, त्याच्या प्रती शक्य तितक्या लवकर विधानमंडळाचे सदस्य आणि इतर संबंधित व्यक्ती व अधिकारी इत्यादींना उपलब्ध करून देण्यात येतील.

(२१) शासनाने केलेल्या कारवाईच्या विवरणाची छाननी.- (१) समितीच्या अहवालात समाविष्ट असलेल्या शिफारशींवर शासनाने केलेली कारवाई दाखविणारे विवरण, योग्य त्या अभिप्रायांसह उप समिती / अभ्यास गटासमोर तपासणीसाठी ठेवण्यात येईल आणि त्यानंतर अभ्यास गटाच्या / उप समितीच्या शिफारशींसह ते विवरण समितीप्रमुखांसमोर ठेवण्यात येईल.

(२) अभ्यास गट / उप समितीच्या मते, समितीप्रमुखांच्या एखाद्या मुद्दा अथवा सूचना समितीने विचारात घेणे आवश्यक असेल तर तो मुद्दा किंवा ती सूचना विशेष करून समितीकडे सोपविण्यात येईल.

(३) अभ्यास गटाने/उप समितीने व्यक्त केलेल्या अभिप्रायांच्या आणि समितीप्रमुखांनी काही सूचना केल्या असल्यास त्या सूचनांच्या आधारे अहवालाचा एक मसुदा तयार करण्यात येईल. त्यानंतर अभ्यास गटाकडून/उप समितीकडून अहवालाचा हा मसुदा विचारात घेण्यात येईल आणि समितीप्रमुखांनी त्याला मान्यता दिल्यानंतर तो समितीकडे स्वीकृतीसाठी पाठविण्यात येईल.

२२. समितीच्या बैठकींना समितीच्या सदस्यांव्यतिरिक्त इतर व्यक्तीची उपस्थिती.-समितीचा सदस्य नसलेल्या विधानसभेच्या सदस्य किंवा विधानपरिषदेचा सदस्य, साक्षी देण्याचे काम चालू असताना समिती प्रमुखांच्या परवानगीने, समितीच्या बैठकीस उपस्थित राहू शकेल. परंतु समितीचे कामकाज चालू असताना तो उपस्थित राहू शकणार नाही. तथापि, असा सदस्य कोणत्याही रीतीने समितीच्या कामकाजात भाग घेऊ शकणार नाही किंवा समितीच्या सभासदांच्या बैठकीत तो बसू शकणार नाही.

२३. कार्यपध्दतीसंबंधीचे मुद्दे नियमात समाविष्ट करणे.- या नियमात वेळोवेळी घालण्यात आलेला कोणताही जादा मजकूर किंवा फेरबदल समितीची रीतसर मान्यता मिळाल्यानंतर या नियमात अंतर्भूत करण्यात येईल.

२४. साक्षीदारांनी अनुसरावयाचे वागणूक व शिष्टाचारविषयक नियम.- समिती किंवा उप समितीसमोर उपस्थित राहणाऱ्या साक्षीदारांनी खालील वागणूक व शिष्टाचारविषयक नियम पाळले पाहिजेत :-

- १) साक्षीदारांनी आपल्या जागेवर बसताना किंवा जागेवरून उठताना वाकून समितीप्रमुख व अभ्यास गट, उप समितीबद्दल योग्य तो आदर दाखविला पाहिजे,
- २) साक्षीदाराने समिती प्रमुखा समोरच्या जागेवर बसले पाहिजे
- ३) साक्षीदाराने त्यास समितीप्रमुखाने किंवा समितीच्या एखाद्या सभासदाने/प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही इतर इसमास विचारलेल्या विशिष्ट प्रश्नास उत्तर दिले पाहिजे,
- ४) समितीप्रमुख व समितीसमोर मांडावयाचे सर्व मुद्दे सभ्य व विनयशील भाषेत स्पष्ट शब्दात मांडण्यात आले पाहिजेत,
- ५) महाराष्ट्र विधानसभा नियमांच्या तरतुदींच्या अधीन राहून, खालील कृत्यांमुळे समितीचा विशेष हक्कभंग व अवमान होईल याची साक्षीदाराने नोंद घ्यावी :-

(अ) विचारण्यात आलेली माहिती उघड करणे, राज्याच्या सुरक्षिततेस किंवा हितसंबंधास अपायकारक ठरेल याकारणाखेरीज इतर कोणत्याही कारणावरून प्रश्नाचे उत्तर देण्यास नकार देणे,

(ब) बनावट साक्ष तयार करणे किंवा जाणूनबुजून चुकीची साक्ष देणे किंवा सत्य दडवणे किंवा समितीची दिशाभूल करणे :-

(क) क्षुल्लक गोष्टींसाठी समितीचा वेळ घेणे किंवा अपमानकारक उत्तर देणे,

(ड) चौकशी संबंधीत असा एखादा महत्वाचा दस्तऐवज नष्ट करणे किंवा त्याची नुकसानी करणे.

जोडपत्र

अनुसूचित जमाती कल्याण समितीसंबंधी महाराष्ट्र विधानसभेने स्वीकृत केलेल्या प्रस्तावातील उतारा :-

(१) (अ) अनुक्रमे मा.अध्यक्ष व मा.सभापती यांनी नामनिर्देशित करावयाच्या विधानसभेतील अकरा व विधानपरिषदेतील चार अशा दोन्ही सभागृहांतील पंधरा सदस्यांची, अनुसूचित जमाती कल्याण समिती या नावाची एक समिती घटित करण्यात यावी.

(ब) कोणताही मंत्री या समितीचा सदस्य म्हणून नामनिर्देशनासाठी पात्र असणार नाही आणि एखादा सदस्य या समितीवर नामनिर्देशित करण्यात आल्यानंतर त्यांची मंत्रीपदावर नियुक्ती झाल्यास नियुक्तीच्या तारखेपासून तो या समितीचा सभासद राहणार नाही.

(क) मा.अध्यक्ष समितीप्रमुख नामनिर्देशित करतील.

(२) समितीची कामे पुढीलप्रमाणे राहतील :-

(एक) अनुसूचित जाती व जमाती आयुक्तांनी संविधानातील अनुच्छेद ३३८ अ (७) अन्वये सादर केलेल्या अहवालांचा महाराष्ट्र राज्यापुरता विचार करणे आणि राज्य सरकारच्या कक्षेत येणाऱ्या बाबींसंबंधी राज्य सरकारने योजावयाच्या उपायासंबंधीची माहिती दोन्ही सभागृहांना देणे.

(दोन) समितीने सुचविलेल्या उपायांवर सरकारने केलेल्या कारवाईसंबंधीची माहिती दोन्ही सभागृहांना देणे.

(तीन) संविधानातील अनुच्छेद ३३५ मधील तरतुदी लक्षात घेऊन राज्य सरकारच्या सेवेत व त्यांच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या पदांवर (सरकारी क्षेत्रातील उपक्रम तसेच वैधानिक व निमसरकारी संस्थांसह) अनुसूचित जमातींच्या उमेदवारांना योग्य ते प्रतिनिधीत्व देण्याकरिता राज्य सरकारने योजलेल्या उपायांची तपासणी करणे.

(चार) राज्य शासनाच्या कक्षेत येणाऱ्या अनुसूचित जमातींच्या कल्याणासंबंधीच्या सर्व बाबींवर सर्वसामान्यपणे विचार करुन त्यासंबंधीचा अहवाल दोन्ही सभागृहांना सादर करणे.

(पाच) सभागृहाने किंवा मा.अध्यक्षांनी तिच्याकडे विशेष करुन सोपविलेल्या प्रकरणांची चौकशी करणे.

(३) समितीच्या सदस्यांचा पदावधी एक वर्ष इतका राहिल.

(४) इतर सर्व बाबतींत मा.अध्यक्ष ज्याप्रमाणे फेरबदल व फेरफार करतील तदनुसार विधानमंडळ समित्यांना त्यांना लागू असलेले या विधानसभेच्या कार्यपध्दतीचे नियम या समितीला लागू होतील.